

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ
ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 23–24 травня 2019 року)

У двох частинах

Частина 1

Суми
Сумський державний університет
2019

СЕКЦІЯ 1

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ЮГОСЛАВІЇ

Власенко В.М.

*к. і. н., доцент кафедри КПТДП ННІ права
Сумського державного університету*

Проблема правового статусу біженців/емігрантів з Росії й України в міжвоєнній Європі взагалі й Югославії зокрема багатоаспектна та багаторівнева. Вона виникла на початку 1920-х рр., коли на еміграцію вийшла велика кількість людей з території колишньої Російської імперії. Специфіка ситуації полягала в тому, що, по-перше, більшість емігрантів не визнавала радянську владу в Росії взагалі й Україні зокрема, по-друге, правові системи колишньої Росії та кількох українських національних держав у 1917-1920 рр. втратили чинність із зникненням цих держав, по-третє, радянські Росія й Україна позбавили громадянства більшість емігрантів.

Проблема правового становища емігрантів в країнах Європи знайшла висвітлення лише на прикладі російської еміграції [1-2]. Щодо української еміграції ця проблема розкрита на прикладі однієї країни – Румунії [3-4]. Саме тому автор поставив собі за мету охарактеризувати окремі аспекти правового становища української еміграції в Югославії в міжвоєнний період.

У Королівстві сербів, хорватів і словенці (КСХС, з 1929 р. – Югославія) правове становище російських емігрантів було краще, ніж у Румунії і навіть у Болгарії. Оскільки югославська влада не визнала УНР, ЗУНР та УСРР, то відповідно не виокремлювала й українців від російського емігрантського загалу, вважаючи їх російськими підданими. Тому про правове становище українців як окремої категорії еміграції в Югославії можна говорити лише умовно. Як стверджував на I Конференції української еміграції (1929 р., Прага) делегат від українських організацій в Югославії В. Андрієвський, *«правне становище української еміграції в Югославії зведене до мінімуму, бо місцева влада не визнає її як окрему еміграцію, отже всі права, які має наша еміграція в Югославії, має їх тільки формою російської еміграції»* [5, арк. 28].

Вже під час першої хвилі еміграції до КСХС навесні 1919 р. уряд країни дав офіційну назву біженцям з Росії *«руски избеглице»*, визначивши таким чином їхній правовий статус як російських емігрантів, які не визнали радянську владу [6, с. 153].

Тобто вони були прямо захищені югославським законодавством. Правову допомогу російським біженцям надавали спочатку Російське посольство у Белграді та консульства у Белграді та Загребі, російський військовий агент у Белграді, потім урядовий уповноважений А. Денікіна і П. Врангеля, представництво Всеросійського союзу міст, Російська дипломатична місія і, врешті-решт, спеціальні югославські інституції – Державний комітет з прийому та розміщення російських біженців та Державна комісія у справах російських біженців. Навесні 1924 р. функції із захисту прав біженців замість ліквідованих Російської дипломатичної місії та Державної комісії перебрала на себе Делегація із захисту інтересів російських біженців на чолі із В. Штрандтманом. За цим органом зберігалось право видавати документи щодо актів і подій, що відбулися до жовтневого перевороту 1917 р. в Росії і були призначені для КСХС або країн, які не визнавали СРСР [1, с. 32]. У КСХС до російських біженців застосовувався принцип взаємності, оскільки до 1917 р. у Росії біженці із Сербії та Чорногорії користувалися такими ж правами, які їм надала власна держава. Тому посвідчення, свідоцтва, дипломи, атестати про освіту, військові звання, наукові ступені, що були здобуті біженцями ще в Російській імперії, вважалися чинними й у КСХС [7, с. 648]. Югославія визнавала всі дореволюційні правові акти у галузях сімейного і спадкового права [8, с. 134-135].

В умовах гострої економічної та суспільно-політичної кризи кінця 1920 р. у КСХС та небезпеки поширення комуністичної ідеології були запроваджені обмеження демократичних свобод, на вільне пересування країною та вибір місця проживання. Вони торкнулися усіх іноземців та біженців з Росії й України. Для них були запроваджені посвідчення особи та посвідчення на право проживання в КСХС. З метою посилення контролю над біженцями, наведення порядку в місцях їхнього перебування та зменшення загрози поширення більшовицької ідеології уряд дозволив існування колоній російських біженців та підвищив роль їхніх правлінь у житті громад (колоній). У березні 1921 р. Державний комітет з прийому та розміщення російських біженців затвердив Положення про колонії російських біженців у КСХС (*«Уредба о колонијама руских избеглица у Краљевини СХС»*), згідно з яким правління колонії представляло інтереси колонії взагалі й окремих її членів перед місцевою владою та іншими державними інституціями [8, с. 119-120]. Одночасно посилилася роль місцевих органів влади та поліції у контролі над біженцями. Так, з метою припинення комуністичної пропаганди розпорядженням міністра внутрішніх справ від 26 серпня 1922 р. було заборонено прийом і поширення усіх листів, що надходили біженцям з радянської Росії [9].

До запровадження у КСХС сертифікатів ідентичності законодавчих і підзаконних актів щодо паспортів та віз для російських біженців не існувало і тому врегулювання

цього питання часто залежало від чиновників політичного відділення МЗС. За свідченням члена Комітету з'їздів російських юристів за кордоном В. Ісаченка, влада КСХС визнавала паспорти лише антибільшовицьких установ: старі дореволюційні, видані установами білих армій та консульствами, що збереглися в країнах Європи, в тому числі в КСХС. Осіб з радянськими паспортами до країни не допускали [1, с. 323-324].

Після запровадження для російських біженців *«нансенівських паспортів»* ці документи вважалися закордонними паспортами і були потрібні для в'їзду до країн, які не визнавали СРСР. Сертифікати видавалися з попереднього дозволу МВС лише префектурами в Белграді і Загребі та поліцейськими управліннями в Люблянці, Сараєво та Спліті. До клопотання про одержання сертифіката додавалися такі документи: паспорт або інший документ, що засвідчував особу; посвідчення місцевої поліції про відсутність перешкод до виїзду за кордон; посвідчення Делегації із захисту інтересів російських біженців про політичну і моральну благонадійність особи; 2 фотокартки; опис прикмет і визначення мети подорожі та держави, до якої прямує особа; 40-60 динарів (16-25 франків) залежно від того, чи паспорт видається на безповоротний виїзд або з правом на повернення повернення [1, с. 328].

Проте, за твердженням В. Андрієвського, усілякі перешкоди та обмеження щодо видачі документів не тільки українцям, але і росіянам чинили не югославські чиновники, а різноманітні російські делегати, представники та комісії. Наприклад, для отримання *«нансенівського паспорта»* треба було *«узяти “удостовереніє о благонадежности” від російського консула, а він, консул, не видає його без справки у військового агента, який є свого роду еміграційне російське ГПУ. Ніякі сербські посвідчення без цього “удостоверенія” не допоможуть. Теж саме повторюється при всіх інших процедурах включно до тих випадків, коли бажаєте зайнятись якоюсь торгівлею чи ремеслом»* [5, арк. 28].

У КСХС за російськими біженцями зберігалася низка пільг соціального характеру. При призначенні пенсій враховували службу в Росії. У 1924 р. біженці, які займалися фізичною працею, зрівнювалися в правах з місцевим населенням при прийомі на роботу. Особи вільних професій не були обмежені у своїх заняттях. Лише з появою власної інтелігенції певні обмеження застосовувалися для російських лікарів, адвокатів, професорів та інших категорій осіб розумової праці. Міністерство торгівлі і промисловості та Торговельна палата не чинили перепон при видачі дозволів на торгівлю і ремісниче виробництво російським біженцям, якщо вони мали формальні свідоцтва на заняття такими видами діяльності в Росії [8, с. 131-133]. Російські інваліди зрівнювалися в правах із югославськими і мали постійну пенсію. З 1926 р. пенсію отримували інваліди –

учасники Першої світової війни, інвалідність яких до 31 грудня 1925 р. визнала Вища медична комісія при Державній комісії у справах російських біженців [6, с. 155].

У КСХС були спроби залучити російську еміграцію до політичного життя країни. У 1923-1925 рр. їм було дозволено взяти участь у виборах до Народної скупщини. Деякі громадські організації емігрантів виступили проти цього. Наприкінці 1924 р. В. Штрандтман закликав співвітчизників не брати участь у виборах, а наступного року П. Врангель взагалі заборонив своїм прихильникам це робити [8, с. 135-136].

Уряд КСХС ратифікував угоду країн-реципієнтів про статус біженців 1928 р., надавши представнику Верховного комісара у справах біженців у КСХС С. Юрьєву додаткові права, зокрема, видавати посвідчення про особу біженця, його майновий і сімейний стан, відповідність документів (актів) біженця попередньому законодавству, попередній статус, професійну й академічну освіту, оскільки вони базувалися на російському законодавстві до жовтня 1917 р., засвідчувати підписи біженців, рекомендувати владі надавати біженцям візи на в'їзд та на виїзд з країни, дозвіл на перебування в країні та отримання посад на службі та роботі [10, с. 8-9]. Уряд Югославії ратифікував також конвенцію країн-реципієнтів про правовий статус російських і вірменських біженців 1933 р. З ухваленням угоди та конвенції питання про правовий статус біженців з Росії поступово втратив свою актуальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Русские беженцы: Проблемы расселения, возвращения на Родину, урегулирования правового положения (1920-1930-е годы): Сб. док. и материалов / Сост. З.С. Бочарова. М.: РОССПЭН, 2004. 400 с.
2. Бочарова З.С. Правовое положение российских беженцев в 1920-1930-е гг. Адаптация российских эмигрантов (конец XIX - XX в.): исторические очерки. М., 2006. С.72-132.
3. Власенко В.М. Правове становище міжвоєнної української еміграції в Румунії (міжнародний аспект). Сумська старовина. 2014. № XLV. С. 29-36.
4. Власенко В.М., Дубова В.О. Правове становище українських емігрантів у міжвоєнній Румунії. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21-22 травня 2015 р. Суми: СумДУ, 2015. С. 10-13.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 269, оп. 2, спр. 258.
6. Бочарова З.С. Российское зарубежье 1920-1930-х гг. как феномен отечественной истории. М.: АИРО-XXI, 2011. 304 с.

7. Kršljanin M. Kontrarevolucionarna akcija kraljevskih vlada u Beogradu protiv SSSR-a (1918-29). Pregled: Sarajevo, 1956. Br. 10. Kn. II. S. 647-656.
8. Козлитин В.Д. Русская и украинская эмиграция в Югославии (1919-1945 гг.). Харьков: «РА», 1996. 476 с.
9. Hrvatski državni arhiv, f. 1361, kut. 2, inv. broj 189, broj 8707 (1922).
10. Расширение функций Делегации Лиги Наций в Королевстве Югославии. Вольная Кубань (Кавказский казак). Белград, 1930. № 6 (1 июня). С. 8-9.

ДО БІОГРАФІЇ ВІДОМОГО НАУКОВЦЯ-ЮРИСТА МИХАЙЛА ЧУБИНСЬКОГО

Власенко В. М.

*к. і. н., доцент кафедри КПТДП ННІ права
Сумського державного університету*

Наумов А. С.

*Студент I курсу ННІ права
Сумського державного університету*

В нинішніх умовах кардинального реформування різних сторін суспільного життя України та з нагоди 100-річчя Української революції 1917-1921 рр. варто використати досвід державотворення наших попередників, які в буремні революційні роки брали участь у розбудові національних державних інституцій, а в еміграції розвивали теоретичні основи юриспруденції. Серед них важливе місце займає відомий юрист, міністр юстиції Української Держави (1918), науковець Михайло Чубинський (1871-1943).

Незважаючи на численні біографічні нариси про М. Чубинського в довідково-енциклопедичних виданнях України і Росії, спеціальних робіт щодо його біографії та наукової діяльності обмаль [1-2]. У публікаціях російських і сербських авторів наголошується на приналежності вченого до російської еміграції. Саме тому автори поставили за мету акцентувати увагу на діяльності М. Чубинського на культурно-освітній ниві серед українських емігрантів у міжвоєнній Югославії.

Уродженець м. Бориспіль, випускник Університету св. Володимира в Києві, професор Харківського, Петроградського, Тартуського (Юр'ївського) університетів, Військово-юридичної академії, Демидівського юридичного й Олександрівського ліцеїв, петроградських вищих жіночих курсів, член партії конституційних демократів, учасник міжнародних форумів з криміналістики, автор численних праць з кримінального права, кримінальної політики, криміналістики та публікацій в журналі «Украинская жизнь» (Москва), він у 1917 р. повернувся в Україну. За часів Української Держави обіймав